

A „TUDOMÁNY ÉS A FEGYVEREK EMBERE”, LUIGI FERDINANDO MARSIGLI (1658–1730)

*Megemlékezések a pécsi Erzsébet Tudományegyetemen és Bolognában
halálának 200. évfordulója alkalmából*

Jóllehet írásom alcíme a pécsi eseményeket helyezi előtérbe, Bolognával kezdem. Itt látta meg a napvilágot 1658-ban, és itt is fejezte be fordultatos életét 1730 novemberében a tudós katona, Luigi Ferdinando Marsigli (Marsili, Marsilli), s kétszáz év múltán, 1930-ban, Bologna volt (ha időrendben nem is, de jelentőségét tekintve mindenképpen) az első számú színhelye a halálának bicentenáriuma alkalmából rendezett ünnepségeknek.¹

A közelgő rendezvények híre Európa-szerte cselekvésre készítette az „illetékeseket”, és megemlékeztek Bologna szülőföldről mindenütt, ahol maradandó nyomot hagyott életével és munkásságával. Nem utolsósorban Magyarországon, ahol az 1680-as évek elejétől 1701-ig, tehát közel két évtizeden át tevékenykedett, kamatoztatva sokoldalú felkészültségét. Végigharcolta a török felszabadító háborút, tudós hadmérnökként dolgozott Győr, Esztergom, Visegrád védműveinek megerősítésén, jelen volt Érsekújvár ostrománál, s nem utolsósorban Buda bevételénél 1686-ban. A karlócai békét (1699. január 26.) megelőző, illetve követő határkijelölő munkálatok vezetőjeként bejárta a nekik rendelt határszakaszt, több mint 800 kilométert. S mivel a kiváló nürnbergi kartográfus, Johann Christoph Müller lehetett a munkatársa, 39-szelvényes határtérkép is készült közös munkájuk eredményeképpen. Ezt halála előtt néhány évvel nyomtatásban is közzétette Marsigli a monumentális Duna-monográfiában, vagy ahogy a leggyakrabban idézik: a *Danubiusban*, amelyre még visszatérek a továbbiakban.

Az esztergomi Duna Múzeum tudós munkatársa, Deák Antal András így mutatja be egy szócikkében a „tudomány és a fegyverek emberét”: „Olasz gróf, a török felszabadító háborúk hőse, számos új tudományág megalapítója, természettudós, hadmérnök, polihisztor; a londoni, párizsi, montpellier-i tudós társaságok tagja, a Duna magyarországi szakaszának tudományos leírója, az első részletes és pontos Duna-térkép, valamint első kereskedelmi és postatérképünk eszmei szerzője.”²

Az életrajzi források és szakirodalom ismeretében nyomon követhetjük a szülővárosban, majd Rómában és Padovában folytatott tanulmányait. Olvashatunk diplomáciai jellegű, tudományos felfedező útnak is tekinthető utazásairól, melyeknek a Balkán, mindezekelőtt Konstantinápoly, majd Bécs, Svájc és Németország voltak az állomásai.³ 1682-ben,

¹ Jelen írásom előzménye a Pécs Története Alapítvány tudományos konferenciáján tartott előadás (Zsolnay Kulturális Negyed, 2016. december 2.)

² Deák Antal András: Marsigli, Luigi Ferdinando (Bologna, 1658. júl. 10. – Bologna, 1730. nov. 1.) In: *Magyar művelődéstörténeti lexikon*, főszerk. Kőszeghy Péter, VII. Budapest, 2007, Balassi Kiadó. 304–306.

³ Lásd a 2. számú jegyzetben idézett szócikk irodalomjegyzékét. Lásd még: Vékony László: Egy olasz polihisztor a Kárpát-medencében. Marsigli élete, munkássága, és iratai. In: *Hungarológiai Közlemények*, 1982, 1–51. Ezen belül: Bibliographia Marsigliana, 44–50.

a törökök Bécs elleni készülődéséről hallván, felajánlja katonai szolgálatait I. Lipót császárnak. Hazánk ekkor kerül igazán Marsigli látókörébe. 1683-ban már kapitányként irányítja a Rába-mente védelmét, és egyfajta tanulmányútként éli meg a kilenckónapos török hadifogságot Bécs közelében, majd Budán. Kiszabadulása után Bécsben könyvecskét ad közre a kávéról és a törökök kávézási szokásairól (*Bevanda Asiatica*, 1685), Budán szerzett tapasztalatai pedig jól jönnek 1686-ban, a város bevételénél. A karlócai munkálatok két év múltán, 1701. április közepén lezárulnak, s ez végső soron Marsigli (ekkor már dandártábornok) magyarországi működésének lezárását is jelenti. De csakis a gyakorlati lezárását, mert az itteni anyaggyűjtésének, megfigyeléseinek és jegyzeteinek a tudományos feldolgozása folytatódik, úgyszólván a haláláig.

1702-ben ugyan még a spanyol örökösödési háborúban harcol, de miután 1704-ben kegyvesztett lesz Lipót császárnál, végképp a tudományra tevődik át a hangsúly, ez irányítja nyugat-európai utazásait is. Párizs és a dél-francia tengerpart után London, majd Hága és Amszterdam következnek. 1726-ban, halála előtt négy évvel itt talál megfelelő vállalkozókat a végül is hat folió kötetet „betöltő” Duna-monográfia kiadására. (Előzetesét, prodromusát már 1700-ban sikerült kiadatnia.⁴) A Duna magyarországi és szerbiai szakaszára, a mellékfolyókra és a tágabb környezetre is kiterjedő impozáns munka kiemelkedő értékei, ékességei a már említett térképszelvények s a csodás illusztrációk, kiváló műnbergi, bécsi és bolognai mesterek munkái. A főcím (*Danubius Pannonico-Mysicus* etc.) kiegészítő része a tartalom alapegységeire is utal; a szerző neve természetszerűleg latinus változatban szerepel az egyes kötetek címlapján.⁵ Jászay Magda írja: „A *Danubius Pannonico-Mysicus* hat vaskos kötetéhez hasonló munka soha nem készült még az országról: nemcsak történetét, földrajzát ismerteti, hanem népességének nyelvi, faji sajátosságait és szokásait; éghajlatát, földjének termékeit, múltjának emlékeit; mindazt, amit a katonából lett tudós, akadémiai dísztagja és gyűjtemények alapítója feljegyzésre érdemesnek talált.”⁶

Mindeközben szülővárosát, Bolognát sem tévesztette szem elől. Már az 1710-es évek elején foglalkoztatta egy itteni tudományos intézet, akadémia megalapításának gondolata. Nem utolsósorban azért, hogy biztosítsa időközben tekintélyesre duzzadt tudományos gyűjteményének (könyvek, kéziratok, műszerek és más tárgyi emlékek) megővését, s legalább ilyen súllyal: közérdekű hasznosítását. 1711 elején a városnak adományozza az értékes kollektívát, megalapozva ezzel az általa kezdeményezett tudományos intézetet. Az óhajtott intézet, az *Istituto delle Scienze* végül is 1714-ben kezdte meg működését a patinás Poggipalotában, s rövidesen nemzetközi hírnévre tett szert, időnként az ősi egyetem nevét is elhomályosítva. (Az italianista Sztanó László utal erre könyvében, melynek Bologna a főszereplője.⁷) A Palazzo Poggi 1803-ban az universitás székháza lesz, s a Marsigli-gyűjtemények mellett az egyetemi múzeum több szekcióját, 1756-tól pedig az egyetem központi könyvtárát is befogadja. Kivált, hogy időközben a szomszédos Malvezzi-palotával bővül.⁸

Bologna ősi egyeteme – alapítását többnyire 1088-ra teszi a tudományos közmegegyezés – működésének első századaiban nem rendelkezett centralizált épülettel, ma úgy mondanánk: nem volt egyetemi székháza. Az akkori, általánosan mondható gyakorlat szerint különböző helyeken folyt az oktatás: templomokban, árkádos kolostorudvarok-

⁴ Marsigli, Luigi Ferdinando: *Danubialis Operis Prodrum. Ad Regiam Societatem Anglicanam. Norimbergae*, 1700. (Későbbi kiadása: Amstelodami, 1711.)

⁵ Marsigli, Luigi Ferdinando: *Danubius Pannonico-Mysicus, observationibus geographicis, astronomicis, hydrographicis, historicis, phisicis perlustratus ab Aloysio Ferd. comes Marsili*. 1–6. tom. Hagae Comitum: P. Gosse et al. – Amstelodami: H. Uytwerf et F. Changuion, 1726.

⁶ Jászay Magda: *Párhuzamok és kereszteződések. A magyar–olasz kapcsolatok történetéből*. Budapest, Gondolat, 1982. 287.

⁷ Sztanó László: *Az ezernévi város*, Bologna. Budapest, 2002, Pallas Stúdió–Attraktor, 220–221.

⁸ Università di Bologna. Luoghi e musei. Bologna, 1988, Regione Emilia Romagna, passim.

ban, a tanárok, doktorok szálláshelyén, s nem utolsósorban a kollégiumokban, melyekben az általuk patronált hallgatók számára biztosítottak jó elhelyezést az alapítók. Ilyen volt az Albornoz érsek által alapított spanyol kollégium (Collegio di Spagna), mely 1367-ben kezdte meg működését, és messzemenő hatást gyakorolt a hasonló feladatkörű épületek tervezésére és megvalósítására. (Csak zárójelben merem megjegyezni: meglehet, hogy valamiképpen „jelen volt” a pécsi alapításnál is. Persze az egyidejűség önmagában nem elegendő alap a bizonyításra.)⁹

Ugyanakkor „ránézésre” is érzékelhető a spanyol kollégium hatása az Archiginasio-palota, az egyetem első, 1562–63-ban épült székháza esetében, mely 1803-ig, az említett Poggi-palotába való átköltözésig adott otthont az egyetemnek. A városközpontban álló épület Bologna egyik legnagyobb látványossága ma is, a 17. század közepén kialakított anatómiai „teátrummal”, az egykori (tehetősebb) hallgatók, köztük magyarok, festett címereinek a látványával. S az 1838-ban itt berendezkedő Városi Könyvtárat sem csak az olvasói látogatják, tekintve, hogy a hajdani díszterem, az Aula Magna is része a könyvtárnak. Minderről azért kell szólnunk részletesebben, mert 1930 novemberében a Palazzo dell’Archiginasio volt az egyik legfontosabb színhelye a kétnapos, külföldi delegációkat is „mozgósító” Marsigli-émlékünnepnek.

A megnyitó díszünnepséget is itt tartották 1930. november 29-én.¹⁰ A szervezők által különleges figyelemben részesített magyar delegációban képviseltette magát a külügy, Hóly András római követ és Luttor Ferenc apostoli prelátus, a vatikáni magyar követség kulcsemberére részvételével. Klebelsberg tárcáját (a miniszter törvényhozási elfoglaltsága miatt) Haász Aladár miniszteri tanácsos, az egyetemi és tudománykultúra szekció főigazgatója képviselte, aki Marsigli méltatásával kezdte köszöntő beszédét. „Marsigli nemcsak az Önöké, hanem a mienk is”, mondta, majd így folytatta: „Gróf Klebelsberg, mint az olasz illetékesek jól tudják, nagy és őszinte barátja az olasz kultúrának és az olasz–magyar szellemi együttműködésnek; bevezette a magyar középiskolákban az olasz nyelv és irodalom tanítását; nemrég Magyar Akadémiát alapított Rómában, és valószínű, hogy nincs messze az az idő, amikor Magyarország újra nyitja az Önök szép városában, Bolognában, a Város nagylelkű támogatásával, az egykori magyar kollégiumot.” (Nyilván az 1559-ben alapított horvát–magyar kollégiumra utalt Haász Aladár.) Egyébként (képletesen) maga Klebelsberg is szót kapott az ünnepségen, ugyanis felolvasták olasz kollégájához, Balbino Giulianoéhoz intézett levelét, melyben köszöntötte az ünnepséget, méltatta az ünnepeltet és a szervezőket.

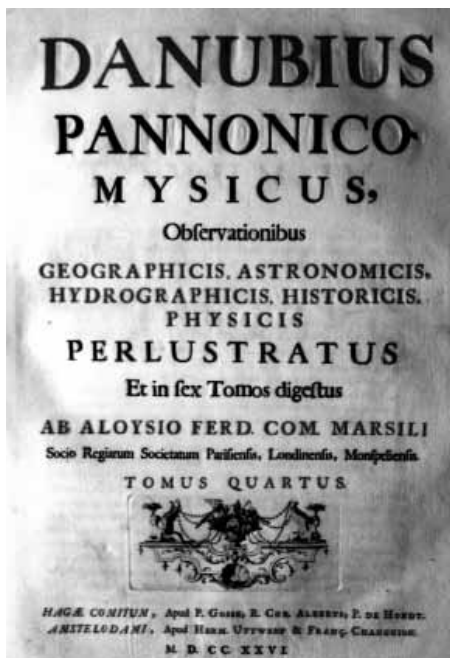
A Magyar Tudományos Akadémia (s egyben az 1920-ban alakult Korvin Mátyás Magyar–Olasz Egyesület) elnökét, Berzeviczy Albertet Gerevich Tibor és Zambra Alajos professzorok képviselték; Gerevich emellett a Római Magyar Akadémia és több kulturális intézmény, illetve szervezet üdvözlétét is tolmácsolta. S hogy az egyetemek se maradjanak ki a sorból: a bolognai illetőségű Carlo Tagliavini professzor a budapesti, Kastner Jenő (1936-tól Koltay-Kastner Jenő) professzor a pécsi, Iványi Béla professzor a szegedi tuda-

⁹ Madas Edit: Egyetem, 1, Középkor. In: *Magyar művelődéstörténeti lexikon*, főszerk. Kőszeghy Péter, Balassi Kiadó, II, Budapest, 2004, 288.; Kelényi György, Szögi László: Pécsi egyetem. In Uo. IX, Budapest, 2009, 97.; Fedeles Tamás: Studium generale Quinqueecclesiense. In: *A Pécsi Egyházmegye Története. A középkor évszázadai (1009–1543)*, I, szerk. Fedeles Tamás, Sarbak Gábor, Sümegi József, Pécs, 2009, 557–572.; Uő: „Eztán Pécs tűnik a szemünkbe”. *A város középkori története 1009–1526*. Pécs, 2011, Pro Pannonia Kiadói Alapítvány, 152–156.; Boda Miklós: *A középkori pécsi egyetem alapításának előzményei; A középkori pécsi egyetem lokalizációjáról; Pécs középkori egyeteme a kutatások tükrében; Petrovich Ede egyetemtörténeti kutatásai*. In Uő: *Studium és irodalom. Művelődéstörténeti tanulmányok*, Pécs, 2002, Pro Pannonia Kiadói Alapítvány, 7–79.

¹⁰ *Celebrazione di Luigi Ferdinando Marsili nel secondo centenario della morte (29–30 Novembre 1930). Relazione delle cerimonie e discorsi*, a cura del Comitato Ordinatore. Bologna, 1931, Nicola Zanichelli. (R Accademia delle Scienze dell’Istituto di Bologna), 12–31, 105–107.

Az ifjú L. F. Marsigli

Danubius, tom. I. Címplametszet

Danubius, tom. II. Címplap

Danubius, tom. II. Címplametszet

mányegyetem képviselőjében volt jelen az ünnepségen. Tagja volt még a küldöttségnek a Marsigli-kutatásban is jeleskedő történész-levéltáros Veress Endre. (Életének utolsó hét évében pécsi lakos volt; nevét emléktábla és utca őrzi a városban.¹¹)

Ezzel tulajdonképpen vissza is érkeztünk *volna* Pécsre. Annyit azonban még el kell mondanunk a bolognai eseményekről, hogy a magyar küldöttek, miként a többiek is, részt vettek különböző kísérő rendezvényeken. Megkoszorúzták a világháborúban elesettek emlékművét a Lapidariumban, majd az ünnepelt síremlékét a Szent Domonkos bazilikában, jelen voltak a szülőházon elhelyezett emléktábla felavatásánál. S nem utolsósorban a Museo Marsigliano ünnepélyes megnyitásánál a Poggi-palotában, az egyetem és az egyetemi könyvtár mai székházában. Ott, ahol 1714-ben „világra jött” Marsigli tudományos intézete. Ott, ahol még ma is kincsekre lelhetnek a Marsigli-gyűjteményekben bújárgató magyar kutatók.

Erdemes emlékeztetnünk az Erzsébet Tudományegyetem küldötte, Kastner Jenő bolognai szereplésére is. A pécsi olasz tanszék alapító professzora köszöntő beszédében utalt arra, hogy az új jugoszláv–magyar határ közeléből jött, Pécsről, mely az egyik első külföldi gyűjtőpontja volt a Quattrocento olasz humanizmusának, s melynek több mint öt évszázaddal ezelőtt már egyeteme volt. S mint Bozóky Géza rektor – bolognai kollégájának, Giuseppe Albini rektornak címzett és a címzettnek Kastner professzor által a helyszínen átadott díszes „pergamenjében” is olvasható: „a pécsi Erzsébet Tudományegyetemet csak nemrég alapították ugyan, de az Anjou Nagy Lajos által alapított Studio szellemi örökségét folytatja.”¹²

Itt jegyzem meg, hogy a bolognai ünnepségek tudományos és kultúrpolitikai előkészítésében magyar szempontból jelentős szerepe volt Veress Endrének, aki a Marsigli által alapított intézet, tudományos akadémia 1928. november 6-án tartott díszülésén előadást tartott a tudós katona kéziratok hagyatékában folytatott kutatásairól, különös tekintettel a magyar vonatkozásokra.¹³ Ennél is nagyobb figyelmet keltett Klebelsberg Kunó 1927. évi látogatása, aki a római Sapienza egyetem dísztermében a következő mondatokkal szólította meg az egybegyűlteket: „Olaszország megnyerte a háborút és visszakapta Triesztet. Mi veszítettünk, de nem veszítettük el hitünket. Keressük, hogy orvosoljuk a trianoni Magyarország súlyos helyzetét a kultúra eszközeivel.”¹⁴

Mintegy fél évszázadot előreszaladva az időben: 1979 októberében Herczeg Gyula professzor, a pécsi egyetem olasz tanszékének majdani újraalapítója Marsigli autobiográfijáról értekezve felhívja a figyelmet a tudós katona halálának közelgő (kétszázötvenedik) évfordulójára, melyet úgymond kötelességünk lenne megünnepelni 1980-ban. Követendő példaként visszautal a 200. évforduló ünnepi eseményeire, melyek az olasz–magyar barátság újjáéledésének időszakában egymást követték idehaza is.¹⁵ És valóban! 1930. november 4-én olasz nyelvű megemlékezés hangzott el a rádióban, négy nap múlva, 8-án pedig a Korvin Mátyás Egyesület tartott megemlékezést a Magyar Tudományos Akadémián, rangos bolognai vendégek részvételével. A következő napon Marsigli-

¹¹ Veress Endre (1868. febr. 15. Békés – 1953. nov. 24. Pécs), Rozs András szócikke a *Pécs lexikon* (főszerk. Romváry Ferenc) 2. kötetében (Pécs, 2010), 383.

¹² A 10. számú jegyzetben i. m., 104–105.

¹³ Veress Endre: A Marsili-centenárium kiadványok magyar vonatkozásai. *Magyar Könyvszemle*, 1930, 265.

¹⁴ Szlavikovszky Beáta: Korvin Mátyás Magyar–Olasz Egyesület. In: *Az Egyetemi Könyvtár évkönyve*, 3. Budapest, 2007, 328. Vö: Boda Miklós: Pécs olasz kapcsolatai. Az Olasz Kultúra Napja tudományos emlékülésén, 1987. március 17-én elhangzott előadás. *Baranyai Könyvtáros*, 1987/2. 17–20.

¹⁵ Herczeg Gyula: L'Autobiografia di Luigi Ferdinando Marsigli e l'Ungheria. In: *Venezia, Italia, Ungheria fra Arcadia e illuminismo. Rapporti italo-ungheresi dalla presa di Buda alla rivoluzione francese*, a cura di Béla Köpeczy e Péter Sárközy. Budapest, 1982, Akadémiai Kiadó. 65.

Danubius, tom. II. Címlapmetszet (részlet)

Danubius, tom. II. Címlapmetszet (részlet)

ünnepséget rendeztek a szegedi egyetemen. (Erre Kastner professzort is meghívták, mint kitűnik a PTE Egyetemi Levéltár iratanyagából.) Mintegy két hét „szünet” következett ezután, mígnem eljött november 22., a pécsi Marsigli-emlékünnap napja.¹⁶

A pécsi „nagyrendezvény” színhelye az Erzsébet Tudományegyetem díszterme volt; a megfelelő rendezésről a Korvin Mátyás Magyar–Olasz Egyesület 1927-ben alapított pécsi alosztálya, ahogy esetenként írták, fiókja gondoskodott, alapító elnökével, Kastner Jenővel az élen. A *Dunántúl* így tudósított: „Nagyszámú közönség gyűlt össze az egyetem dísztermében Marsigli centenáriumának a megünneplésére. Megjelentek nagyszigeti Szily Kálmán államtitkár, Karlik ezredes a tisztikar élén, Bozóky Géza rektor és az egyetem tanárai közül számosan. Kastner Jenő dr. üdvözölte Gerevich Tibor dr. és Carlo Tagliavini dr. egyetemi tanárokat. Gerevich Tibor dr. a budapesti Korvin Mátyás Egyesület képviselőjében érkezett Pécsre, az Egyesület legidősebb leányához, hogy kifejezze nagyrabecsülését, amellyel ennek az egyesületnek a munkássága és kiváló elnöke iránt viseltetik, akinek mint tudósnek a híre túljár a trianoni határokon.”¹⁷

Gerevich Tibor előadásából a tudósító kiemeli azt a megállapítást, hogy Marsigli nemcsak természettudós volt, hanem sokoldalú „humanista lélek”, ezért ki kell dolgozni „szellemi képét”, és ezt „sehol nem értik jobban, mint a Mecsek alján, a pécsi egyetemnek, a pécsi dómnak, a Maurinumnak az árnyékában, ahol a magyar szellemtörténet született meg Thienemann professzor érdeméből. Pécs megérti ezeket a törekvéseket, hiszen a középkor óta propagálója az olasz-magyar szellemi kapcsolatoknak és ma ezeket a tradíciókat folytatja.” A következő előadó Carlo Tagliavini professzor volt Budapestről, akit a tudósítás szerint mint annak a Bolognának a szülöttét mutatott be Gerevich, „ahol már a 15. században volt egy magyar intézet az ott tanuló magyar ifjak számára” s aki „nem könnyű feladat előtt áll”, amikor Marsigli életét, „ezt a hánytvetett életet akarja ismertetni.” Az előadó nyilván megoldotta ezt a feladatot, és nagy tetszéssel fogadott előadását a Duna-monográfia méltatásával zárta. Ugyanakkor felhívta a figyelmet arra, hogy Marsigli számos műve kiadatlan, „arra vár, hogy tudományszerető ifjak dolgozzák fel. Erre a munkára Bologna szívesen látja a magyar ifjakat.”¹⁸

Írásom zárásaképpen egy rövid visszaemlékezés 1974 októberére, amikor a Pécsi Egyetemi Könyvtár alapításának, valójában a Klimó György által alapított püspöki könyvtár nyilvánossá tételének 200. évfordulóját ünnepeltük. Mint a könyvtár (a régi könyvek iránt igencsak érdeklődő) munkatársa megbízást kaptam a jubileumi kiállítás megrendezésére. S jóllehet már korábban felfedeztem, hogy Marsigli Duna-monográfiájának mind a hat kötete megvan a püspöki állományban, miként az egykötetes, csak a térképeket tartalmazó, posztumusz kiadás is,¹⁹ de csupán a kiállítási anyag összeállításakor észleltem, hogy a teljes mű második kötetében nem csak a nyomtatott Klimó-exlibris van jelen. Ugyanis egy korábbi tulajdonos is bejegyezte a nevét a kötet élére versesnek tűnő rejtvény formájában, mintegy a thébai szfinxet imitálva. Tapintatosnak mondható ez a „szfinx”, mert nem fenyegeti megsemmisítéssel a sikertelen megfejtőket, mint a thébai, s nem görögül, hanem latinul adja fel a leckét az olvasónak.

¹⁶ Bollettino della Società „Mattia Corvino”. *Corvina*, 1930/30. 285.

¹⁷ A Korvin Mátyás Egyesület Marsigli emlékünnepe. Gerevich Tibor és Tagliavini professzor előadása. *Dunántúl* (Pécs), 1930. november 23., 4.; lásd még ugyanerről: *Pécsi Napló*, 1930. november 23., 5–6.

¹⁸ A 17. számú jegyzetben idézett hírlapok.

¹⁹ Jelzete a gyűjteményben: HH.I.11–14. Az egykötetes kiadás (*La Hongrie et le Danube par Mr. Le Comte de Marsigli*, en XXXI cartes. A La Haye, 1741) jelzete: HH.I.21. Jelzetük a gyűjtemény nyomtatott katalógusában: M413, M414. (*A Pécsi Egyetemi Könyvtárban őrzött Klimó-könyvtár katalógusa, I. A könyvek szerzői betűrendes katalógusa*. Összeáll. Móró Mária Anna. Budapest, 2001, Tarsoly Kiadó.)

Térkép-szekció (Orsova-Trajanus-híd) a *Danubius*ból

Térkép-szekció (Buda és Pest) a *Danubius*ból

„Sphinx de nomine Possessoris”, közli a bejegyző, majd így folytatja: „Est animal nudum quod alit tibi gurgis aquarum, / Haud volat, haud serpit, nonque graditur, edit. / Lanius odit, amat piscator, pascit utrumque; / Syllaba Cognomen continet una meum.” Szabad magyar fordításban így hangzik: „Meztelen állat, melyet a vizek örvénye nevel neked, / Nem repül, nem mászik és nem lépeget, (nem) szül. / A hentes utálja, a halász szereti, s mindkettőjüket táplálja: / Egyik szótág a vezetőkevevet rejti.”

Mint hogy a szfinx latinul tette fel a kérdést, valószínű, hogy a kitalálendő meztelen állat nevét is latinul kell tálalnia a megfejtőnek. Nálam az angolna, a latin *anguilla* volt a nyerő, mivel Marsigli – műve negyedik, ichtiográfiai kötetében – egy egész kis értekezést szentel e valóban „meztelen”, a Dunába és mellékfolyóiba is felúszó halfajtának. Fogasabb kérdés, hogy az *anguilla* (szótágolva: an-guil-la) melyik syllabája a possessor vezetőkeveve is egyúttal. Az *an* és a *la* aligha jöhet számításba. A *guil* talán igen, mert cognomenként és a Vilmos név (Guilelmus, Guillaume) rövid vagy rövidített formájaként is gyakori, kivált francia nyelvterületen. Oidipus lenne a megmondhatója, hogy helytálló-e ez a megfejtés.

A Duna-monográfia pécsi példányának szóban forgó kötetében, az idézett latin bejegyzés mellett egy újabb, 1884. március 4-én kelt magyar nyelvű bejegyzést is olvashatunk. Kiderül ebből, hogy dr. Sterba János, a Dráva-menti Lakócsa község plébánosa, szemináriumi tanár, akinek a nevét a Pécs Egyházmegyei Levéltárban sikerült pontosítani,²⁰ a jelzett napon „használta” a Marsigli-köteteket, felfedezte a szfinxet, és nem tudta megállni, hogy meg ne kísérelje a megfejtést. Szerinte a könyv (idézem): „Valami »Csík« nevű kanonok vagy püspök ajándéka lehet.” A gond csak az, hogy a csíkhalk esetében nem releváns az *animal nudum* minősítés.²¹ S hozzáteszem: Csík nevű kanonok vagy püspök sem akadt a horogra, legalábbis az enyémre, mind ez ideig. Egyébként valószínű, hogy a tudós plébánost, aki nem sokkal korábban publikálta a *Pécsi Figyelőben Julius Caesar hídjá a Rajnán* című írását, nem a rejtvény és nem is a halak érdekelték elsősorban. Sokkal inkább Traianus császár al-dunai hídjá, melyet annak idején Marsigli lokalizált, amint ez a Duna-monográfia *Antiquitatibus Romanorum ad ripas Danubii* főcímet viselő (2.) kötetének egyik térképszelvényén is látható.

A latin nyelvű bejegyzés (nyilván klasszikus műveltséggel rendelkező) „alkotóját” inspirálhatta, hogy a Duna-monográfia egyik csodálatos metszetén két szfinx is látható. Testük, ahogy kell, szárnyas oroslán, mellük és arcuk akár egy asszonyé. A különös lények őrizetében az Örök Város legendás alapítását jelképező ikerpár és az őket tápláló nőstényfarkas látható, a háttérben pedig, amire Sterba János is felfigyelhetett, hídépítés folyik; feltehetőleg Traianus császár al-dunai hídján munkálkodnak a szorgos építők.

Még csak annyit: nem találtam olyan adatot, mely egyértelműen bizonyítaná, hogy az 1930. november 22-i Marsigli-ünnepség szervezői éltek a Duna-monográfia pécsi „jelenlétének” a lehetőségével. Mindazonáltal valószínűnek tartom, hogy az ünnepség résztvevői, kivált a nem idevalósiak, megtekintették városunk egyik büszkeségét, a Klimó-könyvtárat, benne a látványnak sem utolsó Marsigli-kötetekkel.²²

²⁰ A Levéltár vezetőjének, Damásdi Zoltánnak köszönhetően.

²¹ Vásárhelyi István: *Magyarország halai írásban és képekben*. Miskolc, 1961. (Borsodi Szemle könyvtára, 1.) 94–98.

²² A PTE Egyetemi Levéltár kiadványsorozatának 2010-ben megjelent második, valamint a 2014-ben megjelent harmadik kötet (mindkettő Sztana-Kovács Adrienn szerkesztésében és összeállításában) jó „cicerone” az Erzsébet Tudományegyetem ide vonatkozó iratanyagában. Haszonnal forgattam a következő kiadványt is: *Pécsi egyetemi almanach*, 1, 1367–1950, szerk. Lengvári István, Pécs, 2015, Pécsi Tudományegyetem. (Koltay-Kastner Jenőről: 87, 215, 219.)

Klimó-exlibris a *Danubius*ból

„Találós” possessor-bejegyzés a *Danubius*ból